

GUDSTRO OG MORAL BLANT LAVTSTÅENDE FOLK

AV EMIL BIRKELI

Med lavtstående folk tenkes både på sekundær- og primærkulturfolk. Til de siste regnes først og fremst *pygmeer* og *pygmoide folk*, *australiere*, *tasmaniere*, *afrikanske negrillostammer* og *sørsiasiske samt amerikanske stammer fra Mexico, California og andre steder*.

Men for å kunne gi et riktig bilde og inntrykk av det kritiske apparat som anvendes, vil jeg også ta med noen av sekundærkulturfolkene. Disse er best representert i Afrika. Hensikten med å søke materialet blant de laveststående er jo å finne det mest uberørte, det eldste tilgjengelige sjikt, folk som ikke har hatt berøring med høyerestående raser. Men er det mulig? Finnes det hermetiske avlukker i den menneskelige verden? Neppes. Vandresagn, eventyr og felles forestillinger gjenfinnes på hele jorden. Da jeg tok opp eventyr på Vest-Madagaskar for noen år siden fant jeg et merkelig ett i jungelen i nord, hvor det var minst omgang med utenverdenen, hvor det aldri hadde vært kristen misjon og i det hele var uberørt. Først på en øy, og siden i en avkrok av øya! Stor var min overraskelse da jeg kom hjem til Norge og oppdaget at H. C. Andersen hadde det samme eventyr med navnet «Store-Klaus og Lille-Klaus». Imidlertid er det en motvekt at det primitive menneske er konservativt og at den universelle treghetslov hersker i den menneskelige natur. Tross all raseblanding og gjensidig påvirkning avsetter alltid det eldste lag merker som det går an å finne igjen, ikke minst ved sammenlignende forskning.

GUDSTRO OG MORAL HOS AFRIKANSKE FOLK

Som et generelt trekk kan det sies at de mest avsides stammer har en klarere erkjennelse enn de blandede og viderekomne i européisk kultur. Som et godt eksempel kan ruandafolket mellom de store sjøer

midt inne i Central-Afrika tjene. *Imana* er menneskenes lærer. Hans kunnskap er hevet høyt over menneskenes, han kjenner endog menneskets tanker, han kan ikke dø. Han forlanger godhet av en mor for barnet, han kan forme mennesket som han vil og han kan bestemme livsloddet.

Følgende uttrykk er karakteristiske: Så taler *Imana*, slik helbreder *Imana*, slik skaper *Imana*, jeg stoler på *Imana*, jeg ber til *Imana*. *Imana rurema*, *Imana* skaper; *Imana rugira*, *Imana* eier; *Imana rugaba*, *Imana* er den gode giver.

Noen ordspråk: *Imana* gir til den som ikke har salvet seg sjøl. *Imana* lager hodet og brekker det. Det *Imana* har gitt en, kan ingen ta ifra en. Det som du absolutt ikke vil ha, kan *Imana* gi deg i natt. (Motgang, tukt, død?)

Imana mottar ikke offer. Hilseformelen er: Må *Imana* være med deg.

Til slutt må det sies at i de magiske riter er *Imana* trukket ned til bare varselsmerke og navn på det hellbringende.

Til sammenligning med ruanda-folket kan gallafolket i Nord-Afrika tjene. Mens en svensk doktor og misjonær har undersøkt den første har pater W. Schmidt lagt fram stoffet fra det siste folk. Han benekter enhver påvirkning fra jødisk og muhammedansk hold, men tar ikke noe skritt til å bevise dette. Gallaene har seks bud som innledes med uttrykket «*Záa háa*», dette er loven.

Den som ikke vanærer far eller mor.

Den som ikke bryter ekteskap.

Den som ikke stjeler.

Den som ikke dreper.

Den som ikke lyger.

Den som ikke bryter pakten.

Underforstått må en legge til: går fri for lovens anklage. Gud kalles *Wak*, det samme ord som for den fysiske himmel. Han faller derfor inn i kategorien «himmelgud», en meget utbredt og gammel form. Han har gitt loven. Hva han har lovet, holder han. Den som han sender, kommer fram til sitt mål. Den som gir de trengende, får takk av *Wak*.

Han tillegges både de goder og de onder menneskene drages med.

Han gir barn, men han tillater at grusomme mennesker dreper dem. Han lar det vokse på åkeren, men sender også gresshopper som ødelegger. Ordtøket er: Wak'-atu-ide, Gud vil det! (Den samme fatalisme bygd på en mektig gud har man også på Vest-Madagaskar.) Wak har laget menneskene og dyrene. Også denne forestilling er meget alminnelig utbredt på Madagaskar, og ellers i Afrika.

Av bønner kan anføres: «Ta vekk anstøtssteinen, la meg triumfere over mine fienders horn. Til hvem skal jeg rette min bønn? Til Wak alene kan jeg rette den.»

«O Wak, tilgi de levende som har tent din flammende vrede, deres forgåelse. Tilgi de døde, våre fedres synder, hvis sørgelige frukter måskje enda kan føles blant oss.»

Disse bønner som minner om jødisk påvirkning, har også andre paralleller. «Kimismadal» er et slags sakramentalt måltid som minner om påskebrødet. Måltidet foregår i familien etter bestemte rituelle forskrifter. Ved en annen fest-leilighet strykes blodet av offerdyret på dørpostene. Det lages lauvporter ved husene.

Som eksempel på primær gudsfeststilling og moralsans, må derfor gallafolket skilles ut.

Går vi sørover til Øst-Afrika, til masaifolket, finner vi denne jødiske påvirkning enda tydeligere. Man skulle tro det var Islam som hadde brakt med seg jødisk påvirkning. Men stoffet lar seg ikke uten videre gjenfinne i de muhammedanske tradisjoner. Gud heter på masaispråket *En-gai*. Han straffer synder. Ved det første mord sendte han vannfloden, og koppe-epidemi etter det første ekteskapsbrudd. Etter det første tyveri sendte han sykdom som skremte det ene menneske for det annet. En-gai har sendt én med to store vinger, men bare ett bein med loven. En dekalog eksisterer. Budene er en underlig blanding, men ikke uten interesse. Bare noen av dem kan nevnes her. Første bud forbyr bilder av En-gai og lover lykke og godt for den som lyder hans bud. Annet bud bestemmer våpenbruk og forbyr mord. Tredje og fjerde behandler eiendom, fordragelighet, forbud mot berusende drikk. Femte, ikke å berøre en gift kvinne. Sjette, om hjelp for skadelidte. Tiende bud forordner en åttedagers fest til En-gais ære.

Dessverre er masaifolket bekjent for sin røvermoral, sitt overmot og sin lave kjønnsmentalitet, selv for afrikanere å være. Pater Schmidt

har også villet benytte det siterte stoff i sin bevisførelse for urmono-
teisme. Men enhver kan forstå Lowies kritikk, når han sier at Schmidt
bruker sine kilder ukritisk og strekker dem lenger enn han har lov til.

Går vi så til den store og solide blokk av bantufolk finner man i
over 15 nasjoner *Mulungu* som navn på den høyeste gud. Han er
selve autoriteten, han har laget eller skapt det som er til. «Na Mu-
lungu» (med Guds hjelp) er et alminnelig uttrykk. En mann som ble
smigret ved å kalles hyrde for mennesker protesterte og sa, «Ni
Mulungu» (Gud er menneskenes hyrde). Ordspråket «kvinnen koker,
men Mulungu må besørge huslykken», sier ikke lite. Å kritisere dyr
eller naturens orden er å nedsette skaperen. En mann hadde en venn
som døde, og en av hans barn sto hjelpeløs igjen. Han tok gutten til
seg med den begrunnelse at dersom han forsømt barnet, ville Mu-
lungu straffe ham. Dessverre er ikke dette den alminnelige tanke-
gang. En sønn som hadde lovet Mulungu et offer, kom hjem til sin
mor og fortalte det. Moren var enig i at løftet skulle betales. Mulungu
lar seg ikke bedrage, sa hun.

Alt dette viser at denne folkeverden er merksam på en oververden
og en høyeste autoritet, og det mest bemerkelsesverdige er at denne
høyeste autoritet *krever et moralsk forhold til seg og til menneskene*.
I praksis står det som kjent ikke så rart til med afrikanerens moral.
Men hans glade optimistiske syn på livet, hans smånøyde og naive
vesen hviler dog på et religiøst grunnlag. Og av naturen er han ikke
grusom. Han er bare for lite stabil og lar seg lett forlede og forville.

Går en så til slutt sørover slår det en her hvor stammene er kastet
hulter til bulter sammen av forskjellige raser og kulturer, og hvor
oppbruddet har vært størst, og hvor den hvite mann har hatt og har
den største innflytelse — at gudsnavnet Mulungu er dalt ned til bare
å bety «noe over» det levende menneske. Her brukes det nemlig
både om gud og om fedrene.

Denne oversikt viser at det eksisterer ganske tydelige forestillinger
om en høyeste gud. Hans person og vesen er uklart og antropomor-
fisk uttrykt. Hovedvekten legges på hans makt og hans moralske
forhold, samt menneskenes avhengighet av ham.

I ingen av disse folkeslag finnes det noe panteon av gudeskikkel-
ser. Og troen på en gud som former og lager, for ikke å si skaper,

stemmer ikke med det evolusjonistiske skjema. På den annen side merker man også sammenblanding og påvirkning utenfra. Og til en nøktern og pålitelig forskning kreves det en streng kritisk metode dersom resultatene skal kunne anerkjennes av alle, også motstanderne.

PRIMÆRKULTURFOLKS GUDSTRO OG MORALSANS

Amerikanske indianere.

Man skulle ikke tro at Nord-Amerika kunne yte noe bidrag til dette emne, men både har amerikanske forskere med iver kastet seg over studiet og lagt fram betydningsfulle bidrag, og er det stammer her som tross 400 års naboskap med hvite har kunnet isolere seg og bevare sine eldgamle tradisjoner.

I sin alminnelighet har indianerne vært bekjent for sin moral og tukt. Det er sjelden å høre trette i leiren uten når drikken har gjort sin virkning. De hjelper hverandre, pleier syke, holder på et løfte, er sannferdige, straffer mord, forræderi og trolldom. De har strenge regler for ekteskap og seksuell omgang. De har ikke før satt sitt ideal i å samle rikdom eller å søke luksus. Men her har det amerikanske system dessverre ført dem inn på farlige veier.

Dette med den indianske moral før europeerne kom, er et faktum. Deres disiplin, beherskelse og utholdenhet som har gjort dem til menneskehetens merkeligste rase, måtte eo ipso også føre til en høy personlig moral. Det tør også være dette som har gjort indianerne så sjølgode og egenrettferdige og lite mottagelige for det kristne budskap.

Det er også forskere som mener at indianerne er lite religiøse og ikke har hatt noen gudstro før misjonærene kom til dem. Blant andre har James S. Teit, som har undersøkt Thompson River-indianerne, påstått at den himmelhøvding som de etter eget sigende skal ha trodd på, tyder på at det er misjonærenes gud de har oppfattet med sin indianerforståelse. Han betrakter det som ytterst usannsynlig at indianerne i den eldste tid hadde noen som helst idé om det høyeste vesen som bodde i himmelen og krevde deres hyllest og bønner. Et slikt gudsbegrep ville være ulikt den indianske ånd og komme i direkte konflikt med deres demokratiske institusjoner og med de ideer som

fremstilles i deres mytologi, mener han. Ikke desto mindre har han samlet en rekke moralregler av høy rang fra de samme indianere.

En annen forsker som til og med har hyllet evolusjonsteorien, Franz Boas, har undersøkt Tsimshian-indianerne på Nordvestkysten. De tror på *Nexnox*, samme navn som på den fysiske himmel. Nexnox innbefatter dog også kosmiske fenomen. Men at indianerne mener en person, fremgår av at han har lært menneskene både godt og vondt og gleder seg over menneskenes blotte eksistens. Han hater mordere, ekteskapsbrytere, pralere og nattesvømmere. Han liker den medlidende, den som er god mot de fattige, som ikke selger til ågerpriser det som andre trenger, som er renslige og som har ærbødighet for hans utseende i sol og måne. Boas fremhever med grunn deres høye moral som innbefatter medlidenhet, beskjedenhet, ydmykhet, måtehold i mat og drikke, i krigføring og hevn, samt dyrevennlighet.

A. L. Kroeber ved Berkeley-universitet, California, har funnet forestilling om en høyeste gud og skaper i sine enkeltundersøkelser. Skaperen oppfattes som opphøyet. Han nedlater seg aldri til spøk eller usømmelige handlinger. Foruten den høyeste gud opptrer Coyote som djevel. Dels samarbeider han med gud, dels motarbeider han ham. Han er opphavet til døden og menneskets skrøpelighet. Gud har utstyrt menneskene med deres ferdigheter. Gudsnavnene er meget interessante: «Alene-gående», «Ovenværende» og «Jordlager».

R. B. Dixon har også undersøkt lavtstående kaliforniske stammer og funnet det samme som Kroeber. I begynnelsen var det kun et stort hav og klar himmel. Både skaperen og Coyote opptrer i hans materiale fra maidu-indianerne. Han sier at de laveststående stammer har de tydeligste forestillinger om den høyeste gud.

J. H. Leuba stiller seg uforbeholden på den positive side. «Den alminnelige forekomst av tro på et høyeste vesen blir nå godkjent av de fleste etnologer», uttalte han allerede for 30 år siden. Himmelduden er etter hans mening «maker», han lager eller former, og forestillingen om ham må være dannet ut fra det værende. Han mener også at studiet av skapelsestradisjonene rundt omkring i verden har vært forsømt.

John R. Swanton har i sine skrifter og i sin avskjedstale i det amerikanske institutt for etnologi kalt Tylors og hans meningsfellers oppfatning for «anthropological misconceptions» Han utkaster den

tanke som bør understrekes, at moderne monoteisme har forbindelse med troen på en himmelgud fra slektens første dager. Dette sier han ikke fordi han er en kristen av overbevisning, han er heller deist for han henviser til likheten mellom den kristne, kinesiske, persiske og primitive monoteisme. Han påpeker at troen på en høyeste gud satt i forbindelse med himmelen eller solen er forbausende vidt utbredt. Og det merkeligste er at den forekommer blant de mest primitive mennesker.

Så interessant som det amerikanske felt enn er, og så sterkt de amerikanske forskere enn går inn for troen på en høyeste gud på det primære kulturstandpunkt, så kan en ikke ganske frigjøre seg fra tvil og spørsmål om vandresagn og påvirkning fra katolsk og evangelisk misjon i disse 400 år. Det avgjørende blir derfor om man kan bekrefte de fremsatte formodninger og forestillinger, hos de vitterlig eldste folkeslag.

Asia.

Vi går først til *andamaneserne* på deres øyer i Den bengalske bukt. De har bare steinskiver til verktøy, har iallfall hatt det, de kunne ikke lage ild da man først stiftet bekjentskap med dem. De oppbevarte alltid glør. De kjenner ikke steinalderfolkens teknikk. Senere har de fått pottemakeri, øks og annet fra nabofolkene. De tilhører de asiatiske negrilloraser som semangfolket på Malakka, vedaene på Filippinene, og andre. De har ingen tatovering, ingen nesepryd, ingen kroppspryd, og står i så måte langt tilbake for australierne. De har ikke tromme, ikke musikkinstrumenter. Deres ornamentikk består i geometriske streker. De bruker monogami, er tro i ekteskapet, og det er godt forhold mellom mann og kvinne, foreldre og barn. De sørger for de hjelpeløse, syke og gamle, er oppriktige og ærlige, ellers av en ustabil barnlig natur. Mord, trette og tyveri forekommer sjeldent. Deres primitivitet kan ikke trekkes i tvil. De tror på *Puluga*, den høyeste. I den første del av regntiden er det forbudt å spise visse planter og røtter for ikke å fremkalle en ny vannflod og oppvekke Pulugas vrede. Dessverre har jeg ikke mer materiale for hånden om deres gudstro, men allerede dette er jo merkelig. De tror på et dødsland i astralregionen og sjelens vandring på en tynn bro.

Semang-dvergfolket, som er deres fjerne slektninger, vet vi imid-

lertid mere om. Deres primitive hus består ofte kun av en vindskjerm. De har også monogami og avviser nabostammens polyandri som «lavaid», skjensel. Inngifte er forbudt, brudd på ekteskap betraktes med mishag og skal tidligere være hårdt straffet. Pater Schebesta bodde sammen med dem i månedsvis. Han så lite som var usømmelig, og kun ett tyveri forekom på den tiden. Ungdommen er under de eldres tukt og oppsyn, selv deres muntlige underholdning sensureres av de eldre. De tror på *Ta Pedu*, den høyeste. Men ved siden av ham er det andre makter, f. eks. tordenvetten Kari. Når de bringer offer for en forsyndelse, sier de: «Jeg betaler deg skyld.» Eller: «Jeg har ikke lenger skyld.» Dette er kanskje det verdifulleste av det man vet om dem, at de som rester av det eldste folkeslag har klare forestillinger om *skyld*, det som moderne mennesker her hjemme mener kristendommen har smuglet inn på dem. *Veda-dvergfolket* på Filipinene er blitt undersøkt av Schebesta og Vanoverbergh. Disse er Schmidts utsendinger og er selvfølgelig fristet til å se og høre med hans øyne og ører. Og de *kan* være fristet til å se ensidig på forholdene. Den siste forfatter finner igjen de samme trekk som er nevnt ovenfor: Barnemord er ukjent, tvillinger får leve, barn tuktes av foreldrene når de har forsett seg, de gamle betraktes med aktelse og blir sørget for. Forfatteren lot sine saker stå tilgjengelige så de innfødte lett kunne nappe, men det skjedde ikke. Til drikke bruktes vann, men de kunne lage palmevin og brukte den ved religiøse seremonier. De hadde utpreget skamfølelse og dekket seg bestandig, i motsetning til indonesierne som ikke var redde for å opptre nakne. De var som regel alltid i godt humør, levet sorgløst og hadde ingen bekymring for morgendagen. De har en ganske innviklet stamme- og klanorganisasjon i likhet med australierne.

Når det gjelder *australierne* vil jeg ikke gå videre inn på disse, da materialet er stort og meningene delte om betydningen av den australske symbolikk. Men man finner igjen også hos dem moralsansen, strevet med å skaffe bort skyldfølelsen og troen på høyere vesner. Bildet er derfor helt u-evolusjonistisk og alene tilstrekkelig til å slå utviklingslæren om kull.

Jeg vil nå gå over til pygmeene i Afrika som viser seg å være noen av de merkeligste representanter for lavtstående folk med høye etiske og religiøse forestillinger.

PYGMEENES GUDSTRO OG MORAL

Jeg vil begynne med å sitere noen av deres sanger, og jeg går ut fra at vi kan stole på de forskere som har samlet dem. De er referert i Schmidts «Ursprung der Gottesidee». Foruten hans undersøkelser og samlinger finnes der intet av verdi hittil. Muligens vil den motsatte part stimuleres til å kontrollere de katolske forskeres pålitelighet og bringe sitt bidrag senere. For her vil kampen stå.

*Mange dager er henrunnet,
men vi er en vandrende leir.
Lysere dager i vente — muligens?*

*Lyset blir matt,
natten mørkere,
mot morgen hunger,
Gud er vred på oss.*

*De gamle er borte,
deres ben er langt av sted.
«Me» vandrer omkring,
men hvor er deres «Nsie» (sjelen)?*

*Vinden som farer hen,
vet det kanskje.
Deres ben er langt borte,
deres Nsie farer omkring.
Er de langt der oppe,
eller kanskje nær?
Vil de ha dyreoffer?
Er de langt borte?
Er de nær?*

*Vinden som farer hen,
ånder som hvirvler, vet det kanskje?*

*Den dagen som lysner, er tom og hard.
For Gud er ikke mer vår gjest,
gjesten som sitter ved arnen.*

Kan vi stole på denne tekst og på oversettelsen, er pygmeene poetiske og tungsindige, det skulle ikke passe i sin alminnelighet. Det foreligger ikke noen indisier på at pygmeene har vært kannibaler slik som de omboende negerstammer. De kjenner godt skyldfølelsen som følger på brudd på lovene. Til de største brudd regnes drap på slektning, kvinnerov, fornærmelse av ens egen mor, tyveri fra slektninger osv.

Denne begrensning av de moralske krav er ellers nokså alminnelig overalt. I tilfelle mord skal morderens klan gi et barn til erstatning for den drepte, som regel pike, og hennes førstefødte skal bære den dreptes navn. Dessuten må det bringes skyldoffer. En reisende sier at pygmeene så og kjente på alle hans saker uten å ta noe, mens fangnegrene ville ha tatt alt.

Deres gudsbegrep fremgår av følgende sitat hentet fra deres eget språk og kontrollerbart for alle lingvister: «Yeye, o la yeye, nzame e yo, fam a si». (Gud er over, mennesket neden.) «Nzame nzama, fam e fam.» (Gud er god, menneske er menneske.) «Mu e nda, mu nda zie.» (Hver for seg, hver for seg.) Det er nesten som man hører gjenlyd av Petter Dass' salme: «Gud er Gud» osv.

I likhet med den madagassiske mytologi om menneskets tilblivelse som resultat av at de første urvesener ikke hadde noe å gjøre og derfor kjedet seg og begynte å lage bilder som senere ble til levende vesener, så har også pygmeene tradisjon om at *Kvuvum* kjedet seg over å være alene og bestemte seg til å lage mennesker. I sin tid var *Kvuvum* og menneskene sammen. Ilden ble gitt av Gud som svar på bønn. I begynnelsen hadde menneskene hårbedekning i likhet med dyrenc, men ved uforsiktighet med varmen tok håret fyr og bare litt på hodet ble igjen. De vet meget godt at de er mennesker. De sier: «For vi er ikke dyrevesener, vi fødes ikke som dyrene. Når vi kommer til verden ser skaperen på oss og vi beskuer ham med ansiktet vendt mot ham (solen?).» Kvinnene synger ved barnefødsel: Yo yo! Et menneske! Følgende bønn er notert som brukt ved barnefødsel:

«Til deg, mektige skaper, ofrer jeg denne nye frukt på dette gamle tre. Du er herre, vi er barn av deg, du mektige skaper. Se blodet som rinner på barnet som skriker for deg. Denne nye plante, denne nye frukt på det gamle tre.»

Det gis førstegrøde av alt til Kvuvum. På spørsmål om Kvuvum også er underkastet menneskenes lodd ved død, svarer de med en klar latter:

*Etter natt følger natt, etter tre følger tre,
etter sky, følger sky,
etter meg et annet menneske.
Kvuvum er der. Kvuvum dør ikke.
Han er dødens herre.*

På originalspråket lyder dette så: Kvuvum ko, Gud er. Kvuvum ta, Gud var, Kvuvum kwa, Gud vil vedbli, Me twe, døde over. Ke bwe, menneskene neden. Kvuvum tla, Gud alltid, Kvuvum kwa, Gud er herre.

Her står vi derfor unektelig overfor vitnesbyrd som ikke kan fornektes. Når vi minnes bantufolkenes gudsforestillinger og sammenligner med deres moralsans, står disse menneskehetens barn i de store afrikanske skogene høyt over sine kontinentale naboer. Skulle deres sanger og forestillinger være lånt, hvorfor finner man dem da ikke igjen blant naboene i Kongo og Central-Afrika? Og skulle de bare være så meget bedre bevart hos disse dvergfolk mens slettens folk hadde tapt sin arv, så beviser jo også det at fortiden da har måttet være bedre opplyst og bedre skikket til å bevare troen på en stor og mektig guddom som mennesket står i forhold til og til ansvar for. Det vil derfor ikke svekke den sterke vekt pygmetradisjonen har til fordel for en høyere gudstro og renere moralsans hos primærkulturfolkene, om det skulle vise seg at deres tradisjoner engang hadde vært afrikansk felleseie. Tvertimot.

Man står her virkelig overfor det underfulle. Jeg kan ikke nekte meg fornøyelsen av å sitere enda en sang som skildrer deres syn på døden og vitner om en rent følsom symbolsk-poetisk måte å uttrykke seg på. Det er en vekselsang.

A. Dyret løper, farer fram, dør. Det er den store kulde.

B. Natten er den store kulde. Det er mørkt.

A. Fuglen flyr, farer fram, dør. Det er den store kulde.

B. Natten er den store kulde. Det er mørkt.

A. Fisken svømmer, farer fram og dør. Det er den store kulde.

B. Natten er den store kulde. Det er mørkt.

- A. *Mennesket eter, sover, dør. Det er den store kulde.*
 B. *Natten er den store kulde. Det er mørkt.*
 A. *Himmelen er opplyst, øynene er slokket, stjernen glinser.*
 B. *Kulden er nedentil, lyset oventil.*
 A. *Mennesket er gått over, skyggen er forsvunnet, den fangne er fri.*
Kuvuum, Kuvuum, til deg roper vi!

Dette er bare et utdrag fra en enkelt stamme. Det er mange stammer, språket og forestillingene skifter. Men mer eller mindre klart gjenfinder man hos alle forestillingen om en person som står over alt og av hvem alle er avhengige. Moralsansen kan også skifte, men som regel kan man si at den står høyt over de nærmeste bantu-, sudan- og hamittiske stammer.

KONKLUSJON

Det som er fremlagt, berører en rekke spørsmål av vital interesse for alle. For det første må det understrekes at religionsforskningen har stor fortjeneste av å bringe til alminnelig kunnskap det rike stoff som er nedlagt i menneskenes religion. Derved er en universell og unntagelsesløs religiøs drift avsløret i alle mennesker. Den nye og positive retning innenfor den religionshistoriske forskning må også hilse med glede. Den kommer som en motsetning til den tidligere eneherkende negative og nivellerende retning. Selvfølgelig vil denne fortsette, og religionshistoriske dilettanter, som vi dessverre har altfor mange av, vil komme til å bruke det populariserte stoff til å spre antropologisk og psykologisk monisme. Men det er å håpe at det må skje i større beskjedenhet enn hittil.

Pater Schmidt og katolikkene forsøker å rekonstruere en *urmonoteisme* på det nye materiale. Og det kan ha sin betydning at det reises en offensiv aldeles overraskende og på tvers av den gamle evolusjonisme. Men personlig er jeg mere stemt for en klargjøring av den religiøse drift i mennesket. Er den ikke et fundamentalt utstyr i selve menneskeligheten? Ved nærmere analyse viser den seg å innebære evnen til å tro på Gud og en oversanselig verden, altså noe som ligger helt utenfor erfaringens grenser. Og ikke bare det, men den avslører også en gudstrang og tørst etter religion. Vi står med andre

ord overfor et utstyr som en kan kalle «den metafysiske bevissthet», en parallell til det normale bevissthetliv innstillet på det daglige liv.

Den moralske medfødte sans er ikke mindre oppsiktsvekkende. Den beviser det vi ser og vet av erfaring: at mennesket er organisert som et moralsk vesen og overhodet ikke kan gjennomføre livet uten moralske grunnsetninger. Dette grunnforhold forklarer også *skyldfølelsen* som følger mennesket som skyggen — fra det mest primitive til det høyest kultiverte — og forklarer menneskenes mange merkelige religiøse forsøk på å bli den kvitt. Det forklarer også det moderne a-religiøse menneskes kamp mot sitt eget vesen.

Emnet fører altså like inn i det teologiske hovedproblem: det religiøse apriori, og inn i læren om den såkalte naturlige åpenbaring. Det har derfor stor teologisk interesse.